

CONTRIBUȚII LA PROBLEMA CULTURII AMFORELOR SFERICE PE TERITORIUL MOLDOVEI

Sfârșitul mileniului al treilea și începutul celui de-al doilea mileniu î.e.n. reprezintă o etapă importantă din istoria societății primitive de pe teritoriul Moldovei. Schimbările care s-au petrecut în acest timp, în perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului, pe plan economic și social au influențat în mod simțitor dezvoltarea de mai târziu a societății din această parte a țării. În același timp, pătrunderea unor populații străine în aria ocupată pînă atunci de triburile sedentare neolitice ale cultivatorilor de plante, pe lângă faptul că a grăbit procesul de transformare socială și de apariție a unor noi relații în sînul acestor populații, a contribuit și la procesul complex de etnogeneză a triburilor tracice de mai târziu.

Abordarea cu succes a acestor probleme în arheologia Moldovei a fost posibilă abia din anul 1949 încoace, în vremea regimului democrat-popular, cînd sub conducerea Academiei R.P.R. s-au efectuat săpături de mai mare amploare într-o serie de așezări și cimitire plane sau tumulare cu morminte cu ocră roșu ¹.

Vestigiile acestei culturi, cunoscute la noi sub denumirea de Horodiștea-Foltești, corespunzătoare grupului Gorodsk-Usatovo de pe teritoriul R.S.S. Ucrainene, au fost atribuite unor triburi de păstori și încadrate ca timp în perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului sau chiar la începutul epocii bronzului ².

În această perioadă de tranziție de la neolitic la bronz se plasează și unele descoperiri făcute mai recent pe teritoriul Moldovei, ca de exemplu grupul mormintelor cu amfore sferice, care fac obiectul lucrării de față.

Pentru a înțelege mai just această problemă, este necesar să ne referim mai întîi la aria de răspîndire a culturii amforelor sferice de pe teritoriul țărilor vecine, precum și la felul cum s-a reflectat problema respectivă în literatura de specialitate.

Denumită așa după tipul dominant al inventarului ceramic — amfora sferică, această cultură este documentată prin morminte în cutii de piatră și mai rar în gropi simple. Ea a fost mai bine cercetată în trecut, în regiunile din vecinătatea

¹ M. Petrescu-Dîmbovița, *Săpăturile arheologice de la Foltești*, în SCIV, II, 1, 1951, p. 249 și urm.; idem, *Date noi asupra înmormîntărilor cu ocră în Moldova*, în SCIV, I, 2, 1950, p. 210 și urm.

M. Dinu, *Șantierul arheologic de la Valea Lupului*, în *Materiale*, V, 1959, p. 247 și urm.

² M. Petrescu-Dîmbovița, *Săpăturile arheologice de la Foltești*, în SCIV, II, 1, 1951, p. 263 și urm.

țării noastre, pe teritoriul Ucrainei de vest (Volinia și Podolia), în Polonia, precum și în Germania centrală și de est. De la început trebuie să aducem o precizare relativ la însăși denumirea acestei culturi. Pentru desemnarea culturii amforelor sferice se folosește deopotrivă atât denumirea de « Kugellamforenkultur » dată de E. Sprockhoff, după tipul caracteristic al ceramicii, cât și aceea de cultură a mormintelor în cutie de piatră sau a megalitelor.

Literatura arheologică consacrată acestei culturi, cu toate că a încercat să rezolve unele din problemele care se puneau, în special cu privire la originea, datarea și raporturile ei cu celelalte culturi contemporane, de pe același teritoriu sau din împrejurimi, n-a ajuns încă la un punct de vedere unitar. Aceasta s-a datorat și faptului că, în marea lor majoritate, resturile materiale ale culturii amforelor sferice provin din morminte descoperite în cea mai mare parte în mod întâmplător.

Învățăatul german E. Sprockhoff, în studiul cu privire la cultura megalitelor din Germania, referindu-se la cultura amforelor sferice de pe acest teritoriu, este de părere că ea reprezintă o verigă a culturii nordice cu influențe bandceramice, corespunzătoare în timp și ca loc de origine cu mormintele cu coridor (Ganggräber)¹. Aceeași părere a fost formulată în parte și de Wl. Antoniewicz în clasificarea neoliticului de pe teritoriul Poloniei, în care includea și aspectul volino-podolian al culturii amforelor sferice². Spre deosebire de aceștia, L. Kozłowski era de părere că mormintele amforelor sferice din Volinia și Podolia sînt mai vechi decît cele din Germania și își au originea în cultura mai veche a « Bugului nordic »³. În legătură cu descoperirea mormintelor din Volinia, L. Kozłowski încearcă chiar o încadrare culturală și cronologică. După el mormintele în cutii de piatră reprezintă faza mijlocie a neoliticului de pe Bug, urmată la rîndul ei de mormintele pe lespezi de piatră, în gropi simple și tumulare⁴.

Grupul volino-podolian al culturii amforelor sferice a fost mai bine studiat de arheologii sovietici, care au ajuns la unele concluzii interesante cu privire la vechimea și legăturile acestui grup cu celelalte culturi de pe teritoriul U.R.S.S. Astfel, A. I. Briusov pornind de la descoperirile din Volinia, studiate din punct de vedere antropologic de I. Levițki, este de părere că mormintele megalitice voliniene sînt mai vechi decît acelea aparținînd culturii amforelor sferice de pe teritoriul Poloniei și Germaniei⁵.

T. S. Passek, reluînd problema într-un capitol din cunoscuta sa lucrare consacrată periodizării culturii tripoliene, aduce contribuții importante în legătură cu raporturile existente între purtătorii culturii amforelor sferice din Volinia și Podolia și triburile caracterizate prin ceramica decorată cu șnur din regiunile de stepă și silvostepă ale U.R.S.S., care au influențat puternic cultura amforelor sferice din regiunea sus-menționată⁶.

Într-un studiu mai recent, consacrat exclusiv problemei amforelor sferice din Podolia și Volinia, I. K. Sveșnikov, sintetizînd rezultatele cunoscute pînă

¹ Ernst Sprockhoff, *Die nordische Megalithkultur*, Berlin—Leipzig, 1938, p. 120 și urm.

² Wl. Antoniewicz, *Z dziedziny archeologii ziem Polski*, Swiatowit, XVII, 1938, p. 341 și urm.

³ L. Kozłowski, *Młodsza epoca Kamienna w Polsce*, Lwow, 1934, p. 39 și urm.

⁴ L. Kozłowski, *op. cit.*, p. 42 și 90.

⁵ A. I. Briusov, *Очерки по истории племен европейской части СССР в неолитическую эпоху*, Москва, 1952, p. 215—227.

⁶ T. S. Passek, *Периодизация трипольских поселений*, in *МИА*, 10, p. 219 și urm.

atunci, aduce unele date suplimentare cu privire la particularitățile acestei culturi și la felul de viață al populației respective ¹.

Pe teritoriul Moldovei, prezența acestei culturi n-a fost cunoscută în trecut și din acest motiv ea nu a atras atenția cercetătorilor români. În 1933, prof. I. Nestor referindu-se la mormintele în cutii de piatră din sud-estul Transilvaniei, aparținând culturii Schneckenberg, de la începutul epocii bronzului, menționează câteva descoperiri de morminte în cutii de piatră, la Grănicești și Horodnicul de Jos, în Moldova de nord, fără să insiste prea mult asupra inventarului funerar al acestor morminte ².

În afară de acestea, ulterior s-au mai semnalat și alte descoperiri întâmplătoare de morminte în cutii de piatră la Cut (com. Dumbrava, r. P. Neamț) ³, Scheia (r. Negrești), Tăcuta (r. Vaslui) ⁴ și Stăncești (r. Botoșani) ⁵. Nu știm în ce măsură aceste descoperiri aparțin culturii amforelor sferice, deoarece nu se cunoaște inventarul lor funerar. De asemenea, o descoperire similară, al cărei inventar s-a pierdut, s-a făcut și la Gîrceni în toamna anului 1956. Cercetările efectuate pe locul respectiv în 1957 au dus la descoperirea unei necropole cu morminte de inhumație, cu « cromlech », datînd probabil de la începutul epocii bronzului ⁶. Nu s-a putut preciza însă dacă mormîntul în cutie de piatră semnalat întâmplător acolo cu câteva luni mai înainte, se încadrează în același complex funerar sau eventual aparține culturii amforelor sferice.

La aceste descoperiri mai vechi, despre care nu se poate spune prea mult, se mai adaugă și altele recente. După datele obținute din aceste morminte, cu inventar mai bine păstrat, ca și după observațiile stratigrafice se poate face o mai ustă încadrare cronologică și culturală a culturii amforelor sferice de pe teritoriul Moldovei.

Astfel, în primăvara anului 1955, cu ocazia unor foraje geologice efectuate în marginea terasei mijlocii a Bistriței, din cuprinsul orașului Piatra Neamț, s-a descoperit un mormînt în cutie de piatră, de formă trapezoidală, orientat E-V. Cutia mormîntului (fundul, pereții laterali și capacul) era alcătuită din lespezi de gresie locală, nefasónate, sau puțin ajustate. Crăpăturile și golurile dintre espezile mormîntului au fost astupate cu lut bine fățuit și cu bucăți mai mici din aceeași rocă. Mormîntul se afla la 0,60 m adîncime de la suprafața solului, fără reo urmă de movilă care să-i indice existența. În cuprinsul acestui mormînt, a rău lungime depășea 2 m, se aflau trei schelete umane a căror poziție nu a putut precizată, mormîntul fiind răvășit de descoperitori. După informațiile culese de la cei care au descoperit mormîntul, două dintre schelete erau în poziție întinsă, iar al treilea în poziție chircită și așezat la picioarele celorlalte ⁷. În cuprinsul mormîntului s-a găsit un inventar bogat alcătuit din trei topoare de silix, câteva biecte de piatră, printre care și o rîșniță fragmentară și cca. nouă vase de tipul

¹ I. K. Sveșnikov, *Мегалітичні поховання на Ізідному Поділлі*, Львів, 1957, p. 3 și urm.

² I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung Rumänien*, in 22. *BerRGK*, 1932, p. 70, nota 267.

³ C. Matasă, *Descoperiri arheologice în raionul atra Neamț*, in *Materiale*, V, 1959, p. 723 și urm.

⁴ Informații Dan Teodor, care a făcut cercetări această regiune în anul 1954.

⁵ Informații N. Zaharia. Vezi M. Petrescu-Dimvița, in *Materiale*, V, p. 733.

⁶ În legătură cu aceasta vezi *Sondajul arheologic de la Gîrceni*, in *Materiale*, VI, p. 227 și nota 9.

⁷ C. Matasă, *op. cit.*, p. 724. Prof. Olga Necrasov care a studiat aceste schelete din punct de vedere antropologic precizează că în cuprinsul mormîntului au fost patru schelete. Cf. Olga Necrasov și Marie Cristesco, *Étude anthropologique des squelettes néolithiques de Dolheștii Mari (tombe à ciste)*, in *Analele Științifice ale Univ. « Al. I. Cuza »*, V, 1959, secția III (Științe naturale). p. 56.

amforelor cu corpul sferic, cu fundul plat și gura cilindrică¹. Vasele erau prevăzute cu două sau patru torți perforate orizontal și situate la încheietura gâtului cu umărul sau chiar pe umărul vasului.

Date mai concludente cu privire la cultura amforelor sferice de pe teritoriul Moldovei ne oferă mormintele descoperite în marginea de vest a satului Dolheștii Mari. În acest loc, pe terasa inferioară a Șomuzului Mare, s-au descoperit patru morminte de inhumație, dintre care două în cutie de piatră (M. 1 și M. 2), unul

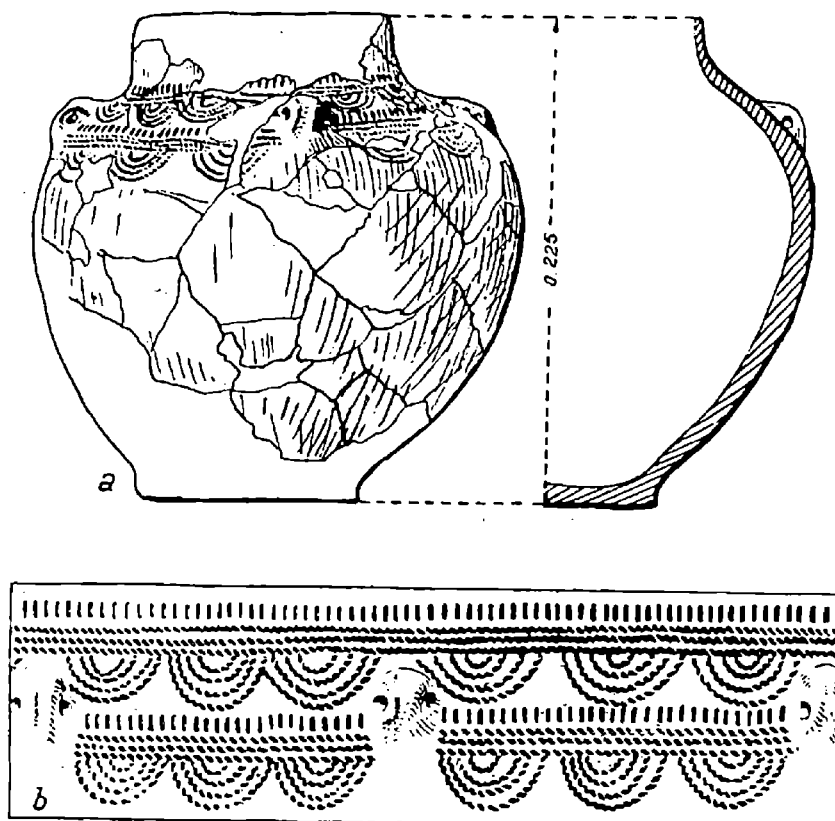

Fig. 1. — Dolheștii Mari. Vas din mormintul de animal, îngropat ritual.

pe lespezi de piatră (M. 3), iar al patrulea în groapă simplă (M. 4). De asemenea, în imediata apropiere a mormintului pe lespezi de piatră și în același orizont stratigrafic, se afla mormintul unui animal îngropat probabil ritual, care avea la cap un vas din lut de culoare neagră, cu patru torți pe umăr și ornamentat la partea superioară cu șiruri orizontale din linii scurte stampilate și ghirlande executate cu șnurul (fig. 1/a—b). Cele patru morminte aveau orientarea E-V. În cuprinsul mormintelor în cutii de piatră se aflau două pînă la patru schelete, însă nu se pot face precizări asupra poziției scheletelor decît pentru mormintul nr. 2, care a fost cercetat metodic. Cele două schelete din cuprinsul acestui mormint erau culcate pe spate, cu picioarele chircite și cu mîinile îndoite din cot în poziție

¹ C. Matasă, *op. cit.*, p. 723 și 726.

diferită (fig. 2). În interiorul mormântului s-a găsit un inventar alcătuit din șase vase (fig. 3/1—6), de tipul aceloră descoperite în mormântul de la Piatra Neamț, un topor și o dălțiță din silex (fig. 4/4 și 6), cinci piese din os dintre care două în formă de cataramă de cingătoare (fig. 5/3—4), două aplice (fig. 5/5—6) și o brățară (fig. 5/7). Celălalt mormânt în cutie de piatră de la Dolheștii Mari, descoperit întâmplător în 1956, conținea, după informațiile primite, patru schelete în poziție întinsă, dintre care două cu capul la est și două cu capul la vest. Din inventarul acestui mormânt, distrus în cea mai mare parte, s-a reușit să se salveze două topoare (fig. 4/9—10), o dălțiță (fig. 4/7) și o lamă de silex (fig. 4/8), precum și două cătarami de cingătoare păstrate fragmentar (fig. 5/1—2). Spre deosebire de cele două morminte descrise sumar, mormântul pe lespezi de piatră conținea un schelet culcat pe stînga într-o poziție chircită accentuat (fig. 6) și prezenta ca inventar un singur vas, a cărui formă și ornamentație sînt similare vaselor descoperite în mormintele în cutii de piatră (fig. 7/5). În ceea ce privește mormântul în groapă simplă, situat în apropierea celorlalte trei, el conținea două schelete umane, dintre care unul în poziție întinsă, cu capul la vest și picioarele la est, iar celălalt, în poziție chircită, era situat în capătul vestic al aceluiași mormânt. La picioarele scheletului care se afla în poziție întinsă se găseau două vase fragmentare, care după formă, pastă și ornamentație se încadrează în aceeași grupă atît cu vasele descoperite în mormintele în cutie de piatră, cît și cu acela din cuprinsul mormântului cu scheletul așezat pe lespezi de piatră. Aceste morminte erau suprapuse de un strat cu resturi de locuire dintr-o fază tîrzie a culturii Gorodsk¹.

Dintre obiectele cele mai frecvente care alcătuiesc inventarul mormintelor amforelor sferice de pe teritoriul Moldovei, se remarcă ceramica (amfore, pahare și cești) și obiectele din silex (topoare, dălți, răzuitoare și lame). În unele cazuri, acest inventar este completat cu obiecte din piatră (topoare și o rîșniță fragmentară) ca la Piatra Neamț sau cu piese din os (aplice, brățări și catarami de cingătoare ajurate și gravate), ca în mormintele în cutii de piatră de la Dolheștii Mari.

Relativ la numărul și poziția obiectelor de inventar în cuprinsul mormintelor, date mai sigure ne oferă mormântul săpat metodic la Dolheștii Mari. În general,

Fig. 2. — Dolheștii Mari. Mormîntul nr. 2 în cutie de piatră.

¹ M. Dinu, Șantierul arheologic de la Dolheștii Mari 1958, în *Materiale*, VII, p. 124 și urm. și fig. 1—4, p. 122—124.

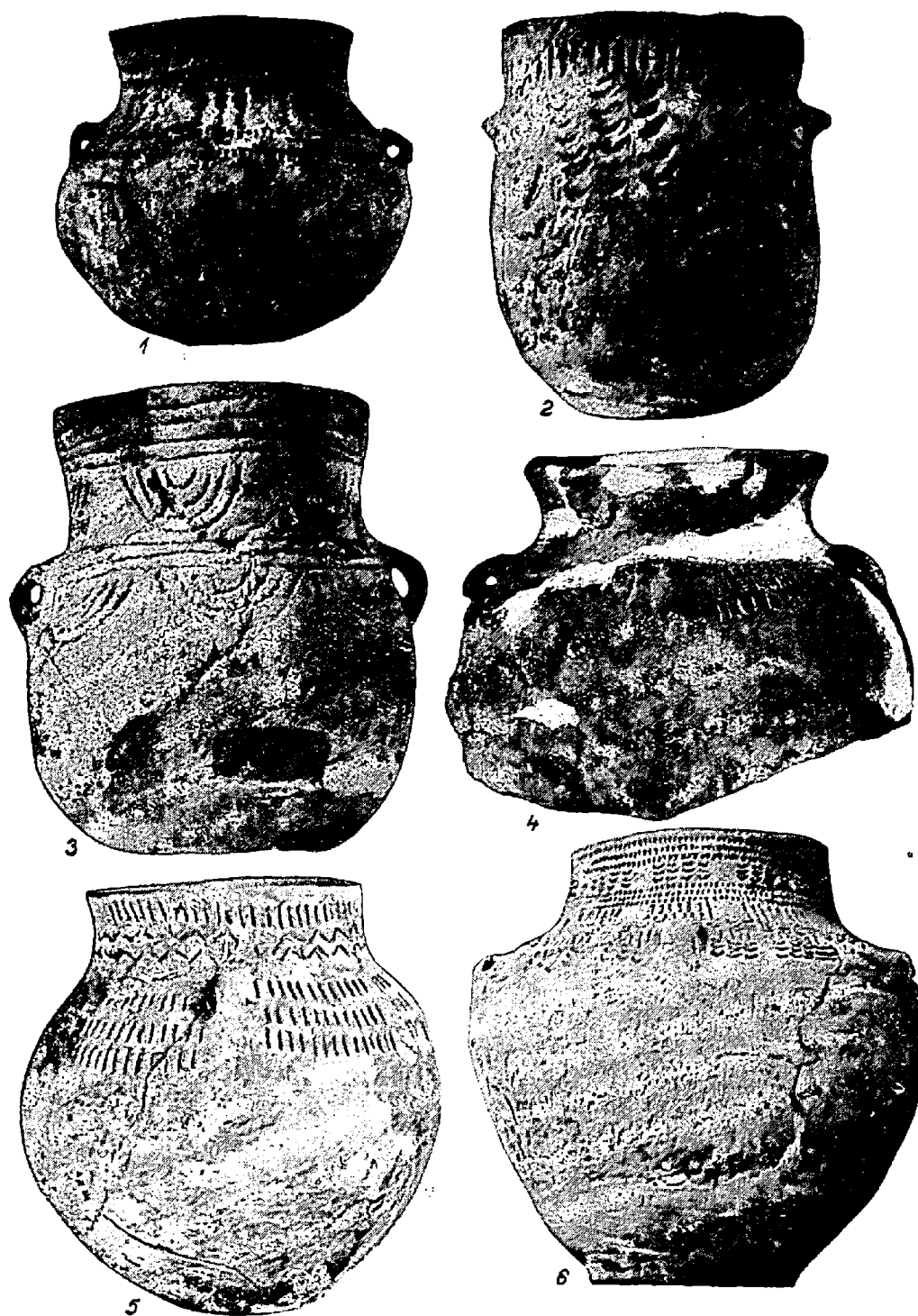

Fig. 3. — Dolheștii Mari. Inventarul ceramic al mormintului nr. 2, în cutie de piatră: 1, ceașcă; 2-3, pahare; 4-6, amfore.

mormintele în cutii de piatră prezintă un inventar mai variat și bogat în comparație cu acela al mormintelor pe lespezi de piatră sau în groapă simplă.

Obiectele de silex (topoare, dălți, răzuitoare și lame) provin numai din mormintele în cutii de piatră. Numărul lor variază de la două la șapte și chiar mai multe. Astfel, în mormîntul de la Piatra Neamț s-au descoperit trei topoare (fig. 4/1—3), o daltă, un răzuitoare și o lamă¹, iar la Dolheștii Mari, din cele două morminte în cutie de piatră (M. 1 și M. 2) s-au obținut trei topoare, două dălțițe și o lamă (fig. 4/4,6—10). Atît topoarele cît și dălțițele au fost lucrate dintr-o rocă de silex de culoare albă-cenușie cu nuanțe vineții, provenind probabil din regiunea Nistrului, și aparțin tipului cu ceafa groasă și dreptunghiulară și gura ușor arcuită. În general, ele sînt bine șlefuite și fără urmă de întrebuițare². Unelte de acest tip se întîlnesc în mod frecvent în mormintele megalitice din apropierea satelor Glubiciok, Choroskovo și altele de pe teritoriul Podoliei³ și Voliniei⁴. Relativ la poziția lor în cuprinsul mormintelor se menționează că ele erau așezate în imediata apropiere a craniului fiecărui schelet⁵. Date absolut sigure avem în mormîntul nr. 2 de la Dolheștii Mari, în care cele două unelte, toporul și dălțița din silex, se aflau una la capul iar celalaltă la picioarele scheletelor într-un orizont superior, imediat sub lespezile care alcătuiau capacul mormîntului (fig. 2). Aceeași poziție, deși nu prea sigură, o aveau și topoarele de silex de la Glubiciok din Podolia⁶.

Obiectele de piatră sînt mai puțin frecvente în cuprinsul acestor morminte. Se menționează doar două piese din gresie fără urme de întrebuițare și o rîșniță fragmentară în mormîntul de la Piatra Neamț⁷. În Podolia, în mormintele din apropierea localităților Kremenet, Cernokomt și Tokarinka, s-au descoperit topoare, iar într-un mormînt de lângă Kosilovțe se afla un buzdugan sferic cu gaură circulară⁸.

Ceramica, elementul dominant în inventarul mormintelor, este reprezentată de amfore, pahare și cești lucrate din lut cu nisip fin sau pietricele în compoziția pastei, iar într-un singur caz, în pasta amforei din mormîntul de animal de la Dolheștii Mari s-a folosit ca degresant *silexul pisat*. Folosirea acestui degresant în ceramica culturii amforelor sferice era necunoscută pînă în prezent. Cîteodată acest degresant era folosit în ceramica șnurată (ceramica ornamentată cu șnur), iar în cultura Komarovo din epoca bronzului, folosirea silexului pisat în pasta vaselor devine o regulă⁹. Forma cea mai răspîndită a vaselor din cuprinsul mormintelor o constituie amfora sferică, un vas de dimensiuni mijlocii, cu corpul aproape sferic, gura cilindrică sau ușor evazată și fundul plat (fig. 3/4—6 și fig. 8/1—2). Pe umăr, sau la încheietura gîtului cu umărul, se află două sau uneori patru torți aplicate și cu gaura orizontală (fig. 3/1,3—6). Paharele (fig. 3/2—3) și ceștile (fig. 3/1), spre deosebire de vasele mai mari, au fundul sferic sau ușor turtit și gîtul înalt cilindric și cu gura ușor evazată.

¹ C. Matasă, *op. cit.*, p. 730, fig. 8.

² În legătură cu problema topoarelor de silex de pe teritoriul Moldovei, cf. Adrian Florescu, *К вопросу кремневых топоров в Молдове*, în *Dacia*, III, N. S., p. 74 și urm.

³ I. K. Sveșnikov, *op. cit.*, p. 11; L. Kozłowski, *op. cit.*, p. 96 și pl. XXV, 6—7.

⁴ M. Gimbutas, *The prehistory of eastern Europe*, Peabody Museum, Harvard University, 20, Cam-

bridge, Massachusetts, 1956, p. 145, fig. 89, 15—18.

⁵ C. Matasă, *op. cit.*, p. 726.

⁶ I. K. Sveșnikov, *op. cit.*, p. 10.

⁷ C. Matasă, *op. cit.*, p. 726 și 730, fig. 8, 7—8.

⁸ I. K. Sveșnikov, *op. cit.*, p. 11.

⁹ Aceste date ne-au fost transmise de I. K. Sveșnikov prin amabilitatea prof. M. Petrescu-Dimbovița, care a vizitat muzeul din Lvov în toamna anului 1959.

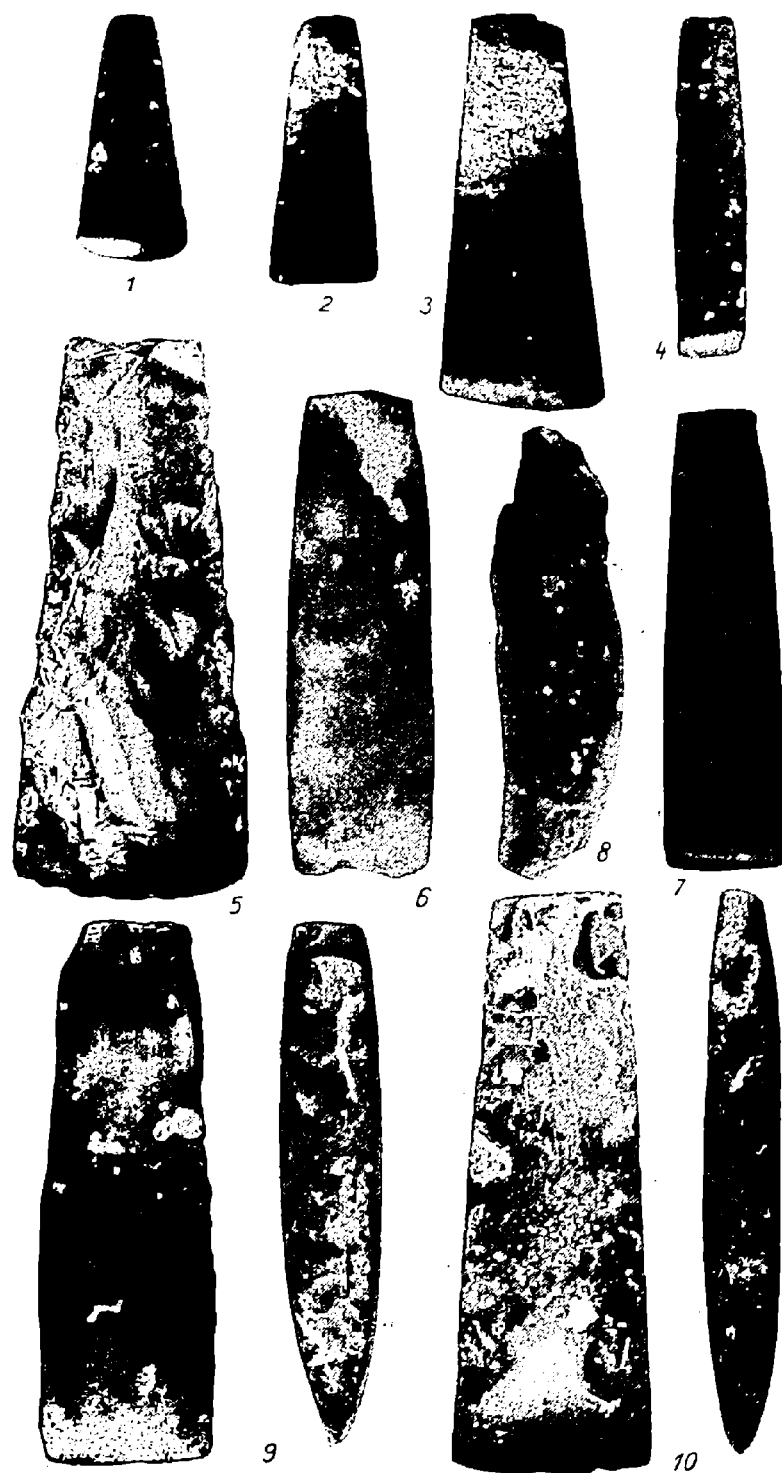

Fig. 4. — Unelte de silex: topoare (1-3, 5-6, 9-10), daltă (4, 7) și lamă de silex (8). 1-3, Piatra Neamț (mormint în cutie de piatră); 4, 6-10, Dolheștii Mari (morminte în cutie de piatră); 5, Moșca (descoperire întâmplătoare).

Ornamentația vaselor aparținând culturii amforelor sferice din Moldova este tot atât de variată ca și numărul lor în cuprinsul mormintelor. Dintre ornamentele cele mai frecvente menționăm motivele executate prin stampilare din linii scurte verticale adâncite și dispuse în șiruri orizontale sau în zig-zag pe buza sau gîtul vasului (fig. 3/5 și fig. 7/4—5), sau în grupuri metopice pe umărul aceluiași vas (fig. 3/4—5 și fig. 7/5). Acest motiv este comun atât vaselor din mormintele în cutii de piatră, cât și aceloră cu scheletul pe lespezi de piatră (fig. 7/5) sau în groapă simplă ca la Dolheștii Mari, ceea ce constituie un indiciu în plus al contemporaneității celor trei tipuri de înmormintare. Acest ornament se întâlnește și pe ceramica grupului volino-podolian al culturii amforelor sferice din Ucraina de vest¹, ca și pe unele din amforele culturii Złota (reg. Sandomierz) din sudul Poloniei, care datează dintr-o etapă ulterioară, dar cu puternice influențe ale culturii amforelor sferice².

În unele cazuri liniile scurte alcătuiesc un fel de romburi dispuse în șiruri pe buza vasului (fig. 7/2—4) sau triunghiuri cu vârful în jos pe umărul vasului și umplute cu motivul în romb (fig. 7/3 și fig. 8/1) ca pe unele amfore de la Piatra Neamț³, Kotiubiń și alte localități din Podolia⁴. Un alt ornament tot atât de frecvent pe ceramica amforelor sferice îl constituie motivul zis « în solzi de pește », un fel de linii scurte arcuite, aplicat în șiruri orizontale sau verticale și triunghiuri cu vârful în jos umplute cu acest motiv, ca la Piatra Neamț (fig. 7/2—4,6) și Dolheștii Mari în Moldova (fig. 3/2 și 6) și o serie de alte descoperiri similare din Podolia și Volinia⁵. Pe unele vase acest motiv este dispus metopic pe gîtul și umărul vasului și este asociat cu motive alcătuite din șiruri de puncte care formează benzi orizontale sau verticale (fig. 3/6). Decorul din șiruri de puncte, folosit în special în ornamentația ceștilor ca la Dolheștii Mari (fig. 3/1 și fig. 7/1), se întâlnește și pe ceramica aceleiași culturi din sudul Poloniei⁶ și de pe teritoriul Germaniei⁷.

Alături de ceramica ornamentată cu motive stampilate, în mormintele amforelor sferice de pe teritoriul Moldovei se întâlnesc și vase (amfore sau pahare) ornamentate cu șnurul răsucit, dispus în benzi de linii orizontale și în ghirlande arcuite, într-unul sau două registre (fig. 1, fig. 3/3 și fig. 8/2). Ghirlandele arcuite, executate cu șnurul, sînt mai frecvente pe amforele mormintelor din Volinia⁸, în timp ce în Podolia se întâlnesc mai mult triunghiuri verticale alungite, executate în aceeași tehnică⁹.

Printre obiectele de os descoperite în mormintele amforelor sferice din Moldova menționăm cele patru catarâmi de cingătoare, două aplice și o brățară descoperite în mormintele nr. 1 și 2 în cutii de piatră de la Dolheștii Mari (fig. 5/1—7).

Aplicele, brățara și două dintre cele patru catarâmi descoperite în inventarul mormîntului nr. 2 aparțineau celor două schelete și erau dispuse după cum

¹ M. Gimbutas, *op. cit.*, p. 102, fig. 19, 3; I. K. Svešnikov, *op. cit.*, pl. 1, 3.

² L. Kosłowski, *op. cit.*, p. 43—44; Wl. Antoniewicz, *loc. cit.*, p. 382, fig. 38; p. 383, fig. 40—41, p. 386, fig. 47 a—b.

³ C. Matasă, *op. cit.*, p. 727, fig. 5, 2 și 728, fig. 6, 1.

⁴ Cf. Wl. Antoniewicz, *op. cit.*, p. 392, fig. 57.

⁵ *Ibidem*, p. 389, fig. 49, 10, 13 și 16; M. Gimbutas, *op. cit.*, p. 142, fig. 79, 1.

⁶ Wl. Antoniewicz, *op. cit.*, p. 356, fig. 11, p. 361, fig. 16—17.

⁷ Ebert, RL, XIV, p. 285 și urm. și pl. 61 M, dreapta jos; E. Sprockhoff, *op. cit.*, pl. 62, 7.

⁸ I. K. Svešnikov, *op. cit.*, p. 15.

⁹ *Ibidem*, p. 10 și pl. 2, 10.

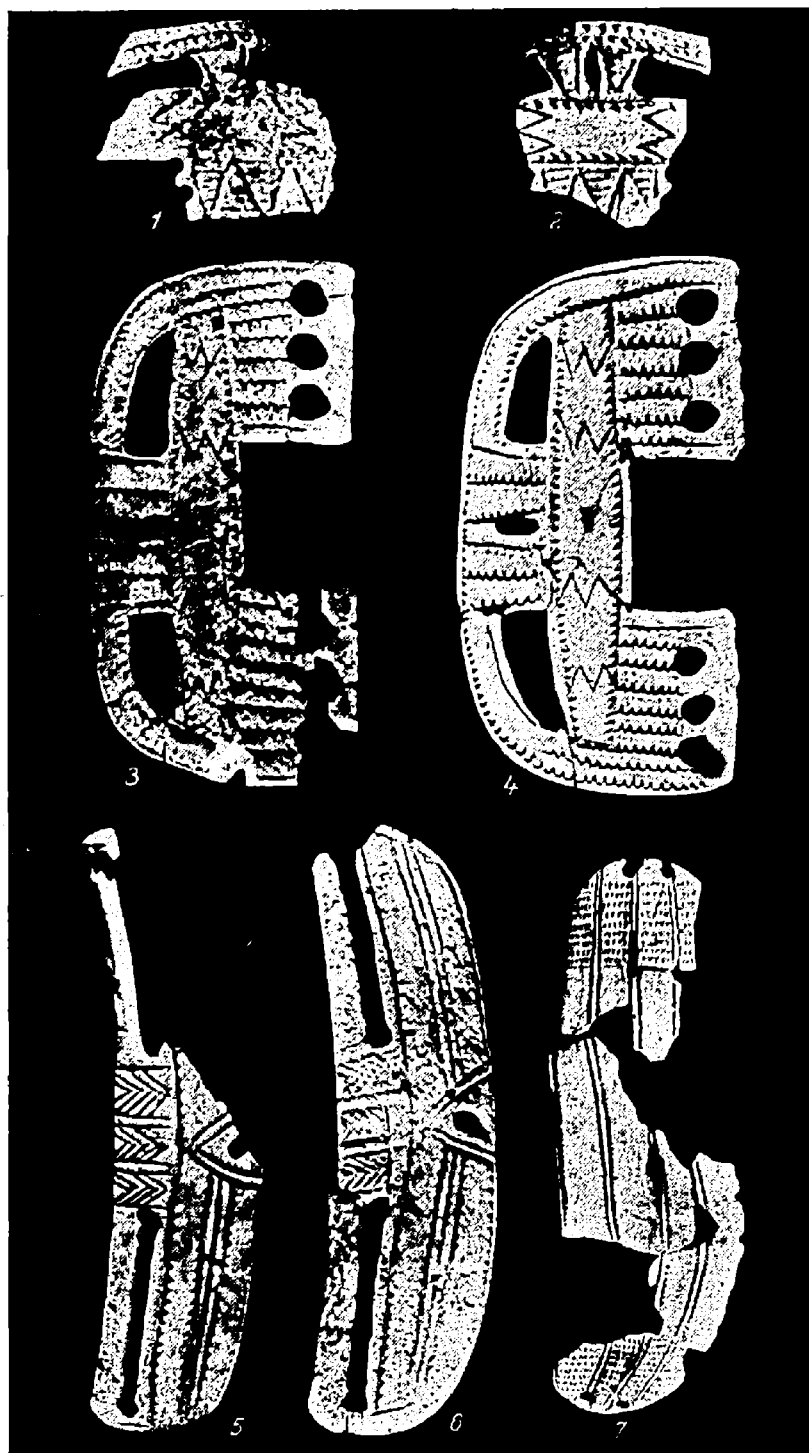

Fig. 5. — Dolhești Mari. Catarâmi de cingătoare (1—4), aplice (5—6) și brățară (7) din os, din inventarul mormintelor 1 și 2, în cutie de piatră.

urmează: brățara și o aplică se aflau în dreptul mâinilor scheletului de bărbat (nr. 1), iar cealaltă aplică și catarămile de la cingătoare, la mîna și respectiv în dreptul oaselor iliace ale scheletului de femeie (nr. 2). Nu se cunoaște poziția celor două catarămi fragmentare din mormîntul nr. 1 (fig. 5/1—2) al cărui conținut a fost răvășit.

Aceste obiecte reprezintă niște plăci ovale, ajurate și lustruite, ornamentate pe una din fețe cu linii longitudinale zimțate și în zig-zag, și cu motivul crenguței de brad (fig. 5/1—4). Catarămi de cingătoare similare sau aproape similare acelor de la Dolhești au fost descoperite în Podolia în mormintele din apropierea localităților Cernokoneț și Uvisla¹, ca și pe teritoriul Poloniei în mormîntul în cutie de piatră de la Kossewo-Plonsk, în cuprinsul căruia s-au găsit patru catarămi de cingătoare la un loc și cu alte obiecte de podoabă ca mărgelile de chihlimbar, colți de mistreț și altele². Un tip deosebit de catarămi îl constituie acela descoperit într-un mormînt de la Kamp (districtul Fischhausen) din regiunea Balticeii, care după Gimbutas derivă din tipurile mai sus descrise³.

Cercetarea mormintelor culturii amforelor sferice de pe teritoriul Moldovei contribuie la cunoașterea ariei de răspîndire și a rolului jucat de purtătorii acestei culturi în grăbirea procesului de trecere de la neolitic la epoca bronzului. Mormintele amforelor sferice descoperite în Moldova, pe baza analogiilor de rit și inventar funerar, alcătuiesc un aspect unitar moldo-volino-podolian al culturii amforelor sferice, a cărei arie de răspîndire se întinde și în sudul Poloniei, ca și în Germania. Unii dintre arheologii ucrainieni, care s-au ocupat cu studierea acestei culturi din Podolia și Volinia, au încercat să găsească elemente în construcția mormintelor, în formele și ornamentația vaselor, care să permită o deosebire, deși nu esențială, între aspectul volinian și cel podolian al acestei culturi⁴. Această ipoteză, în lumina descoperirilor similare de pe teritoriul Moldovei,

Fig. 6. — Dolheștii Mari. Mormînt pe lespezi de piatră.

¹ L. Kozłowski, *op. cit.*, p. 77—78, pl. XXV, 2—4; Wl. Antoniewicz, *op. cit.*, p. 393; I. K. Sveșnikov, *op. cit.*, p. 12.

² Wl. Antoniewicz, *op. cit.*, p. 351—354 și fig. 10 (321—324). Autorul este de părere că piesele sus-menționate ar reprezenta un fel de pandantive,

la capetele șnururilor pe care erau înșirate mărgelile de cochilii sau de chihlimbar și care erau purtate ca șiraguri după gît.

³ M. Gimbutas, *op. cit.*, p. 163, fig. 198.

⁴ I. K. Sveșnikov, *op. cit.*, p. 14 și urm.

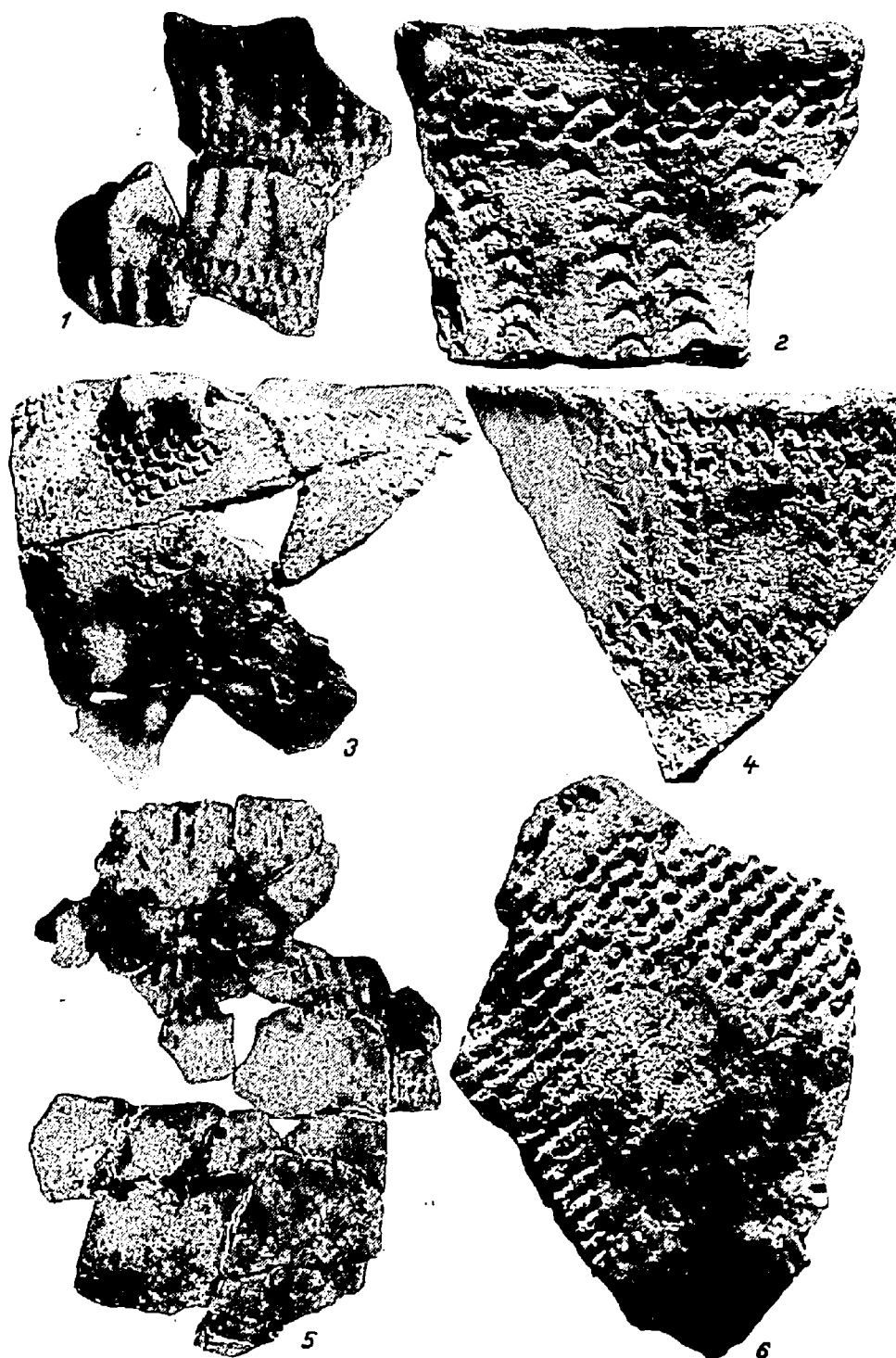

Fig. 7. — Fragmente din vasele găsite în mormintele de la Piatra Neamț (2--4,6) și Dolheștii Mari (1, în mormint în cutie de piatră, și 5, în mormint pe lespezi de piatră).

ne apare oarecum prematură. Cele patru tipuri de construcție funerară, dolmen, cutia de piatră cu adaos la intrare, cutia de piatră îngropată în pământ și fără nici un semn la suprafața solului ca la Dolheștii Mari și Piatra Neamț, și cutia de piatră îngropată în pământ sub tumuli menționate de I. Levițki pentru Volinia, pot să aparțină diferitelor etape cronologice ale aceleiași culturi¹. Amfora cu fundul plat, gâtul scurt și patru urechiușe pe umăr, socotită tipică megalitelor din Volinia, ca și ornamentul crenguței de brad sau a șnurului imprimat în formă de ghirlande

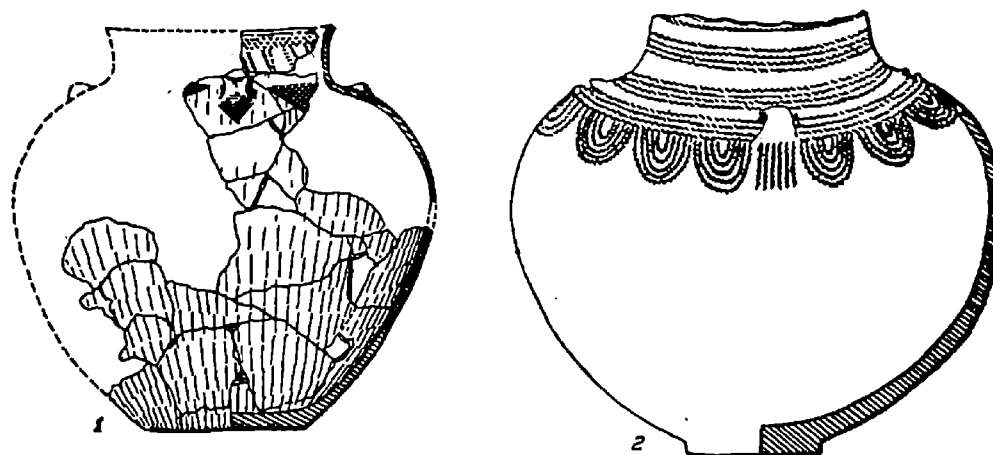

Fig. 8. — Piatra Neamț. Vase din mormintul în cutie de piatră (reproduse după C. Matasă).

semicirculare ca în Volinia, se întâlnesc și pe vasele mormintelor în cutii de piatră din Moldova de la Piatra Neamț (fig. 8/2) și Dolheștii Mari (fig. 3/3), la un loc cu acelea atribuite tipului podolian. Exemplul cel mai elocvent ni-l oferă cele șase vase din mormintul nr. 2 de la Dolheștii Mari, în cuprinsul căruia, în afară de acestea, s-au găsit și catarămile de cingătoare similare aceloră de la Uvisla și Cernokoneț din Podolia. Din cele relatate mai sus, este greu să admitem o deosebire între cele două aspecte volino-podolian ale culturii amforelor sferice, cel puțin pentru etapa când purtătorii lor au pătruns pe teritoriul Moldovei. Această unitate este confirmată și de aspectul geomorfologic; terasele apelor din regiunile de dealuri ale Moldovei, folosite cu predilecție de purtătorii acestei culturi, nu reprezintă altceva decât o prelungire a podișului volino-podolian². De asemenea, topoarele de silex cu ceafa groasă descoperite pe teritoriul Moldovei, ca și acelea similare din nord-estul țării noastre răspândite în aceeași regiune de dealuri, constituie un indiciu în plus al unității acestei culturi. Faptul că ele se întâlnesc în aceeași arie de răspândire a culturii amforelor sferice ar putea fi pus în legătură cu purtătorii acestei culturi³.

Relativ la data pătrunderii purtătorilor culturii amforelor sferice pe teritoriul Moldovei, descoperirile de la Dolheștii Mari aduc unele precizări. Astfel, mormintele de aici erau suprapuse stratigrafic de un orizont nederanjat cu resturi de locuire dintr-o fază târzie a culturii Gorodsk. Ceramica acestui orizont prezintă

¹ I. K. Sveșnikov, *op. cit.*, p. 14.

² Informații C. Martiniuc de la secția de geografie a Facultății de științe naturale, Universitatea «Al. I. Cuza» Iași.

³ Adrian C. Florescu, *op. cit.*, p. 96 și urm. inclusiv harta cu răspândirea topoarelor de silex în Moldova, p. 84.

unele afinități cu ceramica de la Foltești din sudul Moldovei, în care se întâlnesc și unele elemente ale culturii Schneckenberg din sud-estul Transilvaniei¹. Pe baza acestor observații stratigrafice și a unor obiecte din inventarul mormintelor (topoare de silex bine șlefuite cu ceafa groasă) se poate presupune că mormintele culturii amforelor sferice din Moldova sînt mai vechi decît etapa tîrzie a culturii Gorodsk din Moldova, care datează de la începutul epocii bronzului. Cronologic ele pot fi anterioare etapei mijlocii a mormintelor cu ocru roșu din Movile (faza II Brăilița II, Valea Lupului-Fabrica Chimică și faza II Foltești) (cca. 2000—1800 î.e.n.) și ulterioare fazei Horodiștea-Foltești I.

Unele vase din inventarul mormintelor cu ocru roșu, ale căror forme, pastă și ornamentație se apropie de aceea a vaselor din mormintele amforelor sferice, ne permit să presupunem unele influențe între aceste culturi, documentate atît pe teritoriul Moldovei, cît și în partea de vest a R. S. S. Ucrainene. După cum arată T. S. Passek, triburile culturii amforelor sferice din Volinia și Podolia au fost influențate de culturile șnurceramice din regiunile de silvo-stepă de pe teritoriul U.R.S.S.² Această influență se reflectă în ornamentația cu șnur a unora din vasele mormintelor megalitice din Volinia și Podolia și ea se întâlnește și pe vasele mormintelor amforelor sferice de pe teritoriul Moldovei.

De asemenea, într-o măsură mult mai mică acest grup a fost influențat și de triburile dinspre vest ale purtătorilor culturii paharelor în formă de clopot, care au fost mai active într-o etapă ulterioară, în special în Polonia și Germania³. Această slabă influență se datorește probabil valului puternic al triburilor șnurceramice venite dinspre est. Aceste triburi, pătrunzînd adînc în regiunile fertile ale triburilor sedentare neolitice, au oprit înaintarea spre est a purtătorilor culturii paharelor în formă de clopot⁴.

În stadiul actual al cercetărilor se poate preciza că la sfîrșitul mileniului III și începutul mileniului II î.e.n., teritoriul Moldovei a fost invadat de cel puțin două grupe mari de populații diferite; unul din aceste grupe, format de triburi de păstori nomazi, purtători ai culturii mormintelor cu ocru roșu din movile, venind dinspre est, din regiunile pontice ale U.R.S.S., a ocupat în această etapă regiunea de stepă a Moldovei. Celălalt grup, format dintr-o populație semi-nomadă, mult mai stabilă, aparținînd culturii amforelor sferice, a venit din vecinătățile nord-estice ale țării noastre, din podișul volino-podolian, și s-a stabilit în regiunile de dealuri ale Moldovei, de altfel o continuare a podișului volino-podolian.

Relativ la originea acestui din urmă grup, caracterul variat al obiectelor din cuprinsul mormintelor, ca și datele antropologice, nu ne permit să tragem o concluzie definitivă.

Cele șase schelete din mormintele în cutie de piatră de la Piatra Neamț și Dolheștii Mari, studiate din punct de vedere antropologic de către prof. Olga Necrasov de la Laboratorul de morfologie animală al Universității « Al. I. Cuza » din Iași, aparțin tipului mezocran sau brahocran moderat⁵. Spre deosebire de

¹ M. Petrescu-Dimbovița, *Săpăturile arheologice de la Foltești*, în SCIV, II, 1, 1951, p. 159; vezi M. Dinu, *Șantierul arheologic de la Dolheștii Mari*, în *Materiale*, VII, p. 122 și urm.

² T. S. Passek, *Loc. cit.*

³ M. Gimbutas, *op. cit.*, p. 138—139.

⁴ Această ipoteză ne-a fost confirmată verbal și de I. K. Sveșnikov.

⁵ Olga Necrasov și M. Cristesco, *op. cit.*, p. 55 și urm.

acestea, scheletele aparținând aceluiași grup cultural de pe teritoriul Voliniei și Podoliei, studiate de I. Levițki, prezintă o puternică influență dolico-mezocrană¹. Această constatare duce la concluzia că triburile neo-eneolitice ale mormintelor amforelor sferice din Europa de est erau destul de eterogene din punctul de vedere al structurii lor antropologice. Spre deosebire de acestea, craniile din mormintele în cutii de piatră de pe teritoriul Germaniei în marea lor majoritate erau dolico-cefale², ca și acelea din mormintele similare din stepele ponto-caspice studiate de autorii sovietici³. Pe baza acestor date ca și a altora de ordin arheologic, unii învățați ca N. Åberg, G. Kossinna, E. Sprockhoff și Wl. Antoniewicz au căutat originea culturii amforelor sferice în fazele mai vechi ale neoliticului din Germania, susținând și o migrare a lor spre est⁴. Această teorie tendențioasă, cu privire la mersul spre est « a popoarelor antice germane » printre care și al triburilor amforelor sferice, susținută în special de G. Kossinna, a fost combătută de A. I. Briusov, care a susținut vechimea mai mare a aspectului volinian al culturii amforelor sferice. Alții, ca J. E. Forssander, V. G. Childe și după ei M. Gimbutas, au căutat originea acestor triburi spre sud-estul Europei, în stepele pontice și ale Caspice și în același timp au trasat drumul lor spre nord-vest⁵. În stadiul actual al cercetărilor, aceste teorii nu-și găsesc încă o confirmare arheologică sau antropologică. Firește că o dată cu intensificarea cercetărilor în această problemă se va putea preciza mai bine în ce măsură această cultură are o origine nordică sau estică. De asemenea, urmează să se țină seama și de fondul local mai vechi care, fără îndoială, a avut un rol în geneza acestei culturi.

Relativ la denumirea acestei culturi, E. Sprockhoff a arătat, pe bună dreptate, că oamenii culturii amforelor sferice foloseau în egală măsură înmormintările în cutii de piatră și în groapă simplă și că această deosebire ar fi determinată de existența materiei prime, piatra⁶. Descoperirea celor trei tipuri de morminte (în cutie de piatră, pe lespezi de piatră și în groapă simplă) în același loc la Dolheștii Mari, confirmă observația lui Sprockhoff, dar infirmă concluzia trasă de el prin care leagă mormintele în cutii de piatră numai de existența materiei prime, piatra. Ceilalți, care foloseau denumirea de « ciste », « Steinkistengräbenkultur » sau a megalitelor, consideră cutia de piatră ca unicul tip de construcție funerară în cultura amforelor sferice, așa cum susține I. K. Sveșnikov pentru Podolia⁷. Se știe însă că asemenea construcții funerare se cunosc și în alte părți din afara ariei culturii amforelor sferice, la culturi diferite din epoci diferite ale comunei primitive, pe un teritoriu ce se întinde din Caucaz și pînă în Franța. În lumina acestor date, pentru desemnarea culturii așa-ziselor morminte în cistă sau megalite de pe teritoriul Podoliei, Voliniei și mai departe pînă în Germania, socotim mai justă denumirea de cultura amforelor sferice, întrucît elementul caracteristic acestei culturi nu este mormîntul în cutie de piatră, ci amfora sferică.

Relativ la ocupația purtătorilor acestei culturi, datele furnizate de descoperirile din Moldova și de acelea din mormintele volino-podoliene ne permit să credem că obiectele descrise mai sus au aparținut unor triburi seminomade, mai mult stabile, a căror ocupație principală a fost cultura primitivă a plantelor și

¹ Olga Necrasov și M. Cristesco, *op. cit.*, p. 57.

² M. Gimbutas, *op. cit.*, p. 152.

³ Informație prof. Olga Necrasov.

⁴ M. Gimbutas, *op. cit.*, p. 150.

⁵ *Ibidem*, p. 150 și urm.

⁶ E. Sprockhoff, *op. cit.*, p. 120.

⁷ I. K. Sveșnikov, *op. cit.*, p. 8.

creșterea vitelor. Rîșnița fragmentară din mormîntul de la Piatra Neamț, ca și răspîndirea acestor morminte pe pămînturile cele mai fertile sînt dovezi ale caracterului agricol și relativ stabil al acestor populații. În sprijinul acestor afirmații, I. Levițki și I.K. Sveșnikov invocă și construcțiile solide ale mormintelor în cutii de piatră care, « în calitate de locuințe ale celor morți erau pînă într-un anumit grad còpii ale locuințelor răspîndite la populațiile în cauză »¹. Din păcate, în această regiune ca și pe teritoriul Moldovei nu se cunosc încă așezări contemporane mormintelor care să ne permită aceste analogii. În sudul Poloniei, la Tuczno, s-a descoperit o așezare atribuită culturii amforelor sferice din Polonia, care este înrudită cu aceea din Podolia și Volinia². Din prezentarea rezultatelor, nu reiese caracterul solid al construcțiilor locuințelor de aici și nici folosirea pietrei, ca la construcția mormintelor în cutii de piatră.

Creșterea animalelor domestice, a porcinelor și a cornutelor mari, ocupă un loc din ce în ce mai important în economia acestor triburi. Această ocupație este documentată la Dolheștii Mari prin îngroparea, probabil rituală, a unui bovideu cu amforă la cap, și prin obiectele de os (aplice, brățări și catarămi de cingătoare) din mormintele în cutie de piatră. Jertfe de animale domestice, din unele informații, se cunosc și pe teritoriul Poloniei³. În schimb în Podolia, în mormintele de la Cernokoneț și Glubiciok s-au descoperit oase de porc⁴. Creșterea porcilor și a cornutelor era favorizată de condițiile naturale ale acestor regiuni cu văi bogate în ierburi și dealuri acoperite cu păduri de fag sau stejar.

Vinătoria, ca aproape la toate populațiile din această perioadă din regiunile țării noastre, n-a constituit o ocupație de bază. Descoperirea unor pandantive din colți de mistreț sau dinți de urs, precum și a cîtorva virfuri de săgeți în cuprinsul unora din mormintele culturii amforelor sferice din Podolia și Volinia⁵, dovedesc că purtătorii acestei culturi practicau și vînatul, ocupație probabil secundară, cu care se îndeletniceau de obicei bărbații. În afară de acestea, menționăm și ocupațiile casnice, torsul, țesutul, olăritul, prelucrarea osului și altele, documentate prin ceramica frumos ornamentată cu șnurul sau în stil geometric prin ștanțare și prin obiecte de podoabă din os, cu care se îndeletniceau în special femeile.

În ceea ce privește organizarea socială, se poate presupune că triburile culturii amforelor sferice de pe teritoriul Moldovei, ca și acelea din Podolia și Volinia, trecuseră la gînta patriarhală. Aceasta este dovedită de înmormîntările duble sau cu mai multe schelete, ca la Piatra Neamț și Dolheștii Mari, care aparțin probabil unor familii. Acest sistem de înmormîntare presupune separarea familiilor pereche care economic începeau să fie independente. Existența celor trei tipuri de înmormîntare, în cutii de piatră, pe lespezi de piatră sau în groapă simplă ca la Dolheștii Mari, a căror contemporaneitate a fost stabilită pe bază de ceramică și observații stratigrafice, reprezintă un indiciu în plus că în interiorul acestor triburi se trecuse deja la un început de diferențiere socială. Construcția însăși a cutiilor din lespezi mari de piatră presupune un efort al tuturor membrilor

¹ I. K. Sveșnikov, *op. cit.*, p. 12.

² K. Jasszewski, *Osada kultury Grobówmegalitycznych w Tucznie pow. inowrocławskim, w Wielkopolsce*, Biblioteka prehistoryczna, I, Poznan 1930, p. 89 și urm.

³ Informație I. K. Sveșnikov; M. Gimbutas, *op. cit.*, p. 144.

⁴ I. K. Sveșnikov, *op. cit.*, p. 12.

⁵ *Ibidem*, p. 13.

marii familii patriarhale¹. În afară de aceasta, inventarul mormintelor în cutii de piatră, unelte, vase și obiecte de podoabă, este extrem de bogat și variat în comparație cu acela al mormintelor pe lespezi de piatră sau în groapă simplă, care se reduce la un singur vas sau cel mult la două, în raport cu numărul scheletelor. Pe lângă acestea, în mormîntul în cutie de piatră de la Koșilovțe din Podolia s-a descoperit și un buzdugan de piatră care, după I. K. Sveșnikov, poate fi considerat ca simbol al puterii șefului de trib².

Acestea sînt principalele probleme care se pot pune în legătură cu cultura amforelor sferice, în lumina descoperirilor recente din Moldova. Fără îndoială că cercetările viitoare în această problemă, făcute metodic, vor aduce noi precizări cu privire, în special, la originea și rolul jucat de purtătorii culturii amforelor sferice, la geneza culturilor de la începutul epocii bronzului din această regiune.

MARIN DINU

ВВОПРОСУ О КУЛЬТУРЕ ШАРОВИДНЫХ АМФОР НА ТЕРРИТОРИИ МОЛДОВЫ

РЕЗЮМЕ

Археологические исследования последних лет на территории Молдовы позволили отождествить культуру шаровидных амфор, до сих пор не известную на территории РНР, но хорошо обоснованную в Украинской ССР (на Волинии и Подолии), на территории Польши и в центральной и восточной Германии.

Среди открытий, свидетельствующих о бытовании этой культуры на территории Молдовы, упомянем, как достоверные открытия, погребение в каменном ящике в Пятра-Нямц и четыре погребения в Долхешти Мари (р-н Фэлтичени), из числа которых два (M1 и M2) с костяками в каменных ящиках, одно с костяком на каменных плитах (M3) (рис. 6) и одно с костяком в простой грунтовой яме (M4). Кроме того, в Долхешти Мари, в непосредственной близости к погребению № 3 с костяком на каменных плитах найдено и животное (из породы крупного рогатого скота), вероятно, ритуально захороненное. В инвентаре ямы обнаружен сосуд, тесто которого содержит толченый кремний; по форме и орнаментике (рис. 1/ a — b) он напоминает находки в погребениях культуры шаровидных амфор на территории Молдовы.

Также на территории Молдовы вскрыты и другие погребения в каменном ящике — в Грэнчешти и Хородникул де Жос в северной Молдове, на территории села Кут (с. Думбрава, р-н Пятра-Нямц), Скея и Гырчени (р-н Негрешти), Тэкута (р-н Васлуй) и Стэнчешти (р-н Ботошани). Трудно сказать, насколько эти случайные находки связаны с культурой шаровидных амфор, так как их погребальный инвентарь неизвестен.

Погребение в каменном ящике в Пятра-Нямц, вскрытое в 1955 г. на нижней террасе Бистрицы, находится на глубине 0,60 м от поверхности земли; отсутствуют какие-либо следы кургана, которые могли бы указать его местонахождение. В погребении, длина которого превосходила 2 м, находилось четыре, поврежденных при раскопке, костяка и богатый инвентарь, состоящий из трех хорошо шлифованных кремневых топоров с массивным обухом (рис. 4/1—3), скребка и кремневой пластины, нескольких каменных изделий, зернотерки в фрагментарном состоянии и примерно девяти частично сохранившихся сосудов типа плоскодонных амфор с шаровидным туловом и цилиндрическим горлышком (рис. 7/2—4, 6 и рис. 8/1—2).

¹ I. K. Sveșnikov, *op. cit.* p. 13—14.

² *Ibidem*, p. 13.

Четыре погребения, открытые в Долхешти Мари (одно из них (М 1) в каменном ящике, обнаруженное случайно в 1956 г., а остальные (М 2—4) — в процессе методических исследований в 1957 и 1958 гг.), перекрывались нетронутым горизонтом с остатками обитаний поздней фазы культуры Городск, которую можно датировать началом бронзового века.

Относительно количества и положения скелетов в погребениях в каменном ящике, открытых в Долхешти Мари, находим достоверные указания в результате методического исследования погребения № 2. В последнем находилось два скелета (мужчины и женщины) в лежачем положении на спине со скорченными ногами и с руками, согнутыми в локте в разном положении (рис. 2). Инвентарь могилы состоял из шести сосудов (рис. 3/1—6), один из которых представляет собой чашу (рис. 3/1), двух кубков (рис. 3/2—3) и трех плоскодонных амфор средней величины с почти шаровидным туловом и цилиндрическим или слегка расширяющимся горлышком, с двумя или тремя ручками, прикрепленными на плечах или в месте соединения плеча с горлышком (рис. 4—6). Наряду с этими сосудами в погребении находилось и два кремневых орудия — долотце (рис. 4/4) и рубило (рис. 4—6), а также пять костяных предметов: две своеобразные пряжки от ремня (рис. 5/3—4), две бляхи (рис. 5/5—6) и браслет (рис. 5,7).

Что касается случайно открытого в 1956 г. погребения № 1 в каменном ящике, ориентированного, как и три остальных с востока на запад, то, по добытым сведениям, в нем было четыре костяка в вытянутом положении, причем головы двух были ориентированы на восток, а других двух — на запад. Из инвентаря этого, большей частью разрушенного, погребения удалось спасти два рубила (рис. 4/9—10), долотце (рис. 4/7) и кремневую пластину (рис. 4/8), несколько обломков керамики, напоминающей своей формой и орнаментикой черепки в могиле № 2 (рис. 7/1), и две фрагментарные пряжки от ремня (рис. 5/1—2).

В отличие от обоих погребений в каменном ящике, в погребении на каменных плитах находился костяк в сильно скорченном лежачем положении на левом боку и инвентарь, состоящий из плоскодонного сосуда с шаровидным туловом и цилиндрическим горлышком; он украшен штампованными короткими вертикальными линиями, расположенными горизонтальным рядом на венчике сосуда и метопически на его плече (рис. 7,5).

В расположенном вблизи трех остальных четвертом погребении (М 4) в простой, грунтовой яме было два человеческих скелета, причем один из них лежал в вытянутом положении с головой, обращенной на запад, и ногами — на восток, а другой в скорченном положении находился в западном конце погребения. Инвентарь состоял из двух фрагментарных сосудов и крышки (?), тесто, форма и орнамент которых аналогичны тем, которые были обнаружены в погребениях в каменном ящике или со скелетом на каменных плитах.

Отождествление этих погребений на территории Молдовы, а также топографические, стратиграфические и ритуальные данные в связи с этими открытиями позволяют вывести ряд заключений о бытовании культуры шаровидных амфор в этой части страны, о ее датировке и о роли ее носителей в процессе социально-экономического развития в эпоху первобытнообщинного строя.

Так, вскрытие в Молдове погребения с шаровидными амфорами, судя по аналогиям погребальных обрядов и инвентаря, представляют единый молдо-волыно-подольский облик культуры шаровидных амфор, ареал распространения которой заходит в южную Польшу и на территорию Германии. В свете аналогичных открытий на территории Молдовы автор считает еще преждевременным предположение некоторых украинских археологов (И. К. Свешников), пытавшихся найти в устройстве погребений, в форме и орнаментации сосудов элементы, которые выявили бы различия между волыньским и подольским обликом этой культуры. Плоскодонная амфора с коротким горлышком и четырьмя ушками на плече, считавшаяся типичной для волыньских мегалитов, как и елочный или шнуровой орнамент, оттиснутый в виде полукруглых гирлянд, как на Волыни, встречаются и на сосудах погребений в каменном ящике в Молдове — в Пятра Нямец и Долхешти Мари вместе с элементами, относимыми к подольскому

типу. Наиболее красноречивым примером являются сосуды из погребения № 2 в Долхешти Мари, в котором найдены поясные пряжки, сходные с пряжками из Увислы и Черноконца. Исходя из вышесказанного, трудно допустить наличие разницы между обоими (волинским и подольским) обликами культуры шаровидных амфор, по крайней мере, на этапе проникновения ее носителей на территорию Молдовы.

Открытия в Долхешти Мари дают некоторые указания относительно момента проникновения культуры шаровидных амфор на территорию Молдовы. Погребения трех здешних типов (в каменном ящике, с костяком на каменных плитах и в простой яме) перекрывались нетронутым горизонтом с остатками обитания поздней фазы культуры Городск эпохи ранней бронзы; это заставляет предполагать, что погребения с шаровидными амфорами в Молдове восходят ко времени перехода от новокаменного к бронзовому веку, к периоду, соответствующему среднему этапу курганных погребений, засыпанных красной охрой (фаза II Брэилца, II Валя Лупулуй — Химический завод) (приблизительно 2000—1800 лет до н.э.).

На современном этапе исследований можно уточнить, что к концу III тысячелетия и к началу II тысячелетия до н.э. на территорию Молдовы вторглись, по крайней мере, две большие группы различных народностей. Одна из этих групп, состоявшая из кочевых пастушьих племен — носителей культуры курганных погребений с красной охрой, пришла с востока из областей Северного Причерноморья и заселила на этом этапе степные районы Молдовы. Другая группа, состоявшая из более оседлой полукочевой народности — носителей культуры шаровидных амфор в северо-восточной части территории РНР, осела в области холмов и плоскогорий Молдовы.

Существование трех типов синхронных погребений (в каменном ящике, на каменных плитах и в простой грунтовой яме, как в Долхешти Мари) дает основание считать более правильным наименование культура «шаровидных амфор», а не «погребений в каменном ящике» (Steinkistengräbenkultur) или мегалитов, поскольку характерным элементом этой культуры является шаровидная амфора, а не погребение в каменном ящике, бытовавшее на обширном ареале распространения от Кавказа до Франции и восходящее к различным эпохам первобытнообщинного строя.

Существование погребений в каменном ящике с двумя или несколькими костяками и с богатым инвентарем, по сравнению с современным ему инвентарем в погребениях с костяком на каменных плитах или в простой грунтовой яме, показывает, что эти племена уже стали переходить к новой форме общности, к семье — вероятно моногамной — и к началу социального расслоения, которое обострится на непосредственно следующем за этим временем этапе.

В настоящей стадии исследований еще нельзя привести более убедительных данных об истоках указанной культуры. С антропологической точки зрения, носители культуры погребений с шаровидными амфорами в Молдове, изученные проф. Ольгой Некрасовой, принадлежат к мезокранному или умеренно брахикранному типу, между тем как изученные И. Левицким скелеты той же культурной группы на территории Волыни и Подолии, как и костяки из аналогичных открытий в Германии, свидетельствуют о сильном долicho-мезокранном влиянии. Это доказывает гетерогенный характер носителей культуры шаровидных амфор, соприкасавшихся и с другими современными им народностями.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Долхешти Мари. Сосуд из погребения ритуально захороненного животного.

Рис. 2. — Долхешти Мари. Погребение № 2 в каменном ящике.

Рис. 3. — Долхешти Мари. Инвентарь керамики погребения № 2 в каменном ящике: 1, чаша; 2—3, кубок; 4—6, амфора.

Рис. 4. — Кремневые орудия: рубила (1—3, 5, 9—10), долото (4—7) и пластины из кремня (8). 1—3, Пятра-Нямц (погребение в каменном ящике); 4, 6—10, Долхешти Мари (погребения в каменных ящиках); 5, Моцка (случайная находка).

Рис. 5. — Долхешти Мари. Пряжки ремней (1—4); бляхи (5—6) и костяной браслет (7) из инвентаря погребений в каменном ящике 1 и 2.

Рис. 6. — Долхешти Мари. Погребение на каменных плитах.

Рис. 7. — Черепки сосудов, найденные в погребениях в Пятра-Нямц (2—4, 6) и Долхешти Марп (1, в погребении в каменном ящике, и 5, в погребении на каменных плитах).
Рис. 8. — Пятра-Нямц. Сосуды из погребения в каменном ящике (репрод. по К. Матасэ).

CONTRIBUTION À L'ÉTUDE DE LA CIVILISATION DES AMPHORES SPHÉRIQUES SUR LE TERRITOIRE DE LA MOLDAVIE

RÉSUMÉ

Les recherches archéologiques effectuées récemment en Moldavie ont permis d'identifier la civilisation des amphores sphériques, inconnue jusqu'à présent sur le territoire de la R.P. Roumaine, mais bien connue dans la R.S.S. d'Ukraine (Volhynie et Podolie), en Pologne, ainsi que dans les régions centrale et orientale de l'Allemagne.

Parmi les découvertes attestant la présence de cette civilisation sur le territoire de la Moldavie, on peut citer comme indiscutables la tombe à ciste en pierre de Piatra Neamț, ainsi que quatre autres tombes découvertes à Dolhești Mari (district de Fălticeni), dont deux (M_1 et M_2) à ciste en pierre, une tombe sur pavage de dalles (M_3 , fig. 6) et une dernière tombe à fosse simple (M_4). On a encore trouvé à Dolhești Mari, à proximité immédiate de la tombe n° 3 sur pavage en dalles, un animal — un bovidé — enterré semble-t-il rituellement, ayant comme inventaire un vase dont la pâte contient du silex pilé et qui rappelle par sa forme et par sa décoration (fig. 1, a-b) ceux découverts dans les tombes.

D'autres tombes à ciste en pierre ont été découvertes en Moldavie, à Grănicești et Horodnicul de Jos (distr. de Rădăuți), Cut (com. de Dumbrava, distr. de Piatra Neamț), Scheea et Girceni (distr. de Negrești), Tăcuta (distr. de Vaslui) et Stăncești (distr. de Botoșani). Étant donné qu'il s'agit de découvertes fortuites et dont l'inventaire funéraire n'est pas connu, nous ignorons si elles sont en rapport avec la civilisation des amphores sphériques.

La tombe à ciste en pierre de Piatra Neamț, découverte en 1955 sur la terrasse inférieure de la Bistrița, se trouvait à 0,60 m de profondeur sous le niveau du sol, sans traces d'un tertre qui aurait pu en révéler la présence. La tombe, longue de 2 m, renfermait quatre squelettes — qui furent dérangés lors de la découverte — et un riche inventaire, consistant en trois haches en silex à dos épais et soigneusement polies (fig. 4/1—3), un racloir et un éclat également en silex, quelques objets en pierre, parmi lesquels un fragment de moulin, enfin les fragments d'environ neuf vases, du type des amphores à corps sphérique, à fond plat et à orifice cylindrique (fig. 7/2—4, 6 et 8/1—2).

Les quatre tombes de Dolhești Mari, découvertes l'une (M_1) par hasard, en 1956, et les trois autres (M_{2-4}) à la suite de recherches systématiques entreprises en 1957 et 1958, étaient placées au-dessus d'un niveau intact, pourvu de restes d'habitat appartenant à une phase tardive de la civilisation de Gorodsk, qui correspondrait au début de l'époque du bronze.

Pour ce qui est du nombre et de la position des squelettes renfermés par les deux tombes à ciste en pierre de Dolhești Mari, des données précises nous sont fournies par la tombe n° 2, qui a été fouillée systématiquement. Cette tombe contenait deux squelettes — l'un d'un homme, l'autre d'une femme — placés en décubitus dorsal, avec les membres inférieurs fléchis et les avant-bras repliés dans des positions variées (fig. 2). L'inventaire de cette tombe consistait en six récipients (fig. 3/1—6) : une tasse (fig. 3/1), deux coupes (fig. 3/2—3) et trois amphores de dimensions moyennes, à corps presque sphérique, à fond plat, à col cylindrique ou légèrement évasé, à deux ou à quatre anses appliquées sur le corps du vase ou au point de jonction entre celui-ci et le col (fig. 3/4—6). À part ces vases, il y avait encore deux outils en silex : un petit burin (fig. 4/4) et une hache (fig. 4—6), ainsi que cinq pièces en os : deux boucles de ceinture (fig. 5/3—4), deux ornements de ceinture (fig. 5/5—6) et un bracelet (fig. 5/7).

La tombe n° 1, à ciste en pierre, découverte par hasard en 1956 et orientée, comme les trois autres tombes, E—O, renfermait, d'après les informations que l'on a pu recueillir, quatre squelettes en position allongée, dont deux avaient la tête tournée vers l'est et deux vers l'ouest. De l'inventaire de cette tombe, détruit en grande partie, on a pu sauver deux haches

(fig. 4/9—10), un petit burin (fig. 4/7) et une lame (fig. 4/8) en silex, quelques fragments céramiques ressemblant comme forme et décoration à ceux de la tombe n° 2 (fig. 7/1) et deux boucles de ceinture incomplètes (fig. 5/1—2).

Contrairement aux deux tombes à ciste en pierre, la tombe sur pavage en dalles (M₃) renfermait un squelette couché sur le côté gauche en position ramassée et, comme inventaire, un vase à corps sphérique, col cylindrique et fond plat, décoré de courts traits verticaux formant une bande horizontale sur le rebord et des métopes sur la panse (fig. 7/5).

La quatrième tombe (M₄), à fosse simple, située à proximité des trois autres, contenait deux squelettes humains, l'un en position allongée, avec la tête orientée vers l'ouest et les jambes vers l'est, l'autre, en position accroupie, à l'extrémité ouest de la tombe. L'inventaire en était constitué par deux vases incomplets et un couvercle (?), ressemblant par leur pâte, leur forme et leur décoration à ceux des tombes à ciste en pierre ou sur pavage de dalles.

La découverte de ces tombes sur le territoire de la Moldavie, ainsi que les données topographiques, stratigraphiques et rituelles s'y rapportant, permettent à l'auteur de tirer une série de conclusions sur l'existence de la civilisation des amphores sphériques dans cette région, sur la date de cette civilisation et le rôle joué par ses représentants dans le processus de développement social-économique de la commune primitive.

L'auteur insiste sur le fait que les tombes à amphores sphériques découvertes en Moldavie constituent, de par les analogies du rite et de l'inventaire funéraires, un aspect homogène moldavo-volhyno-podolien de la civilisation des amphores sphériques, dont l'aire de diffusion comprend aussi bien le sud de la Pologne que le territoire de l'Allemagne. L'hypothèse formulée par certains archéologues ukrainiens (I.K. Svechnikov), selon laquelle le mode de construction des tombes ainsi que la forme et la décoration de la céramique fourniraient des éléments permettant de distinguer un aspect volhynien et un aspect podolien de la culture en question, semblerait donc, à la suite des récentes découvertes effectuées en Moldavie, pour le moins prématurée.

On retrouve dans la céramique des tombes à ciste en pierre de Moldavie — de Piatra-Neamț et de Dolheștii Mari — aussi bien l'amphore à fond plat, col court et quatre petites anses placées sur les flancs, considérée comme caractéristique des mégalithes de Volhynie, ainsi que les ornements volhyniens en rameau de sapin ou chaîne de guirlandes semi-circulaires, que des éléments attribués au type podolien. L'exemple le plus probant de ce fait nous est fourni par les vases de la tombe n° 2 de Dolheștii Mari, dans laquelle on a trouvé également des boucles de ceinture semblables à celles de Ouvisla et de Tchernokonetz. Il semble donc qu'une distinction entre les deux aspects, volhynien et podolien, de la civilisation des amphores sphériques, tout au moins pour l'étape correspondant à la pénétration en Moldavie de celle-ci, est difficilement admissible.

En ce qui concerne la date de cette pénétration, les découvertes de Dolheștii Mari apportent de même certaines précisions. Le fait que les trois types de sépulture (tombes à ciste en pierre, sur pavage de dalles et à fosse simple) se trouvaient situés par-dessus un niveau intact, présentant des restes d'habitat d'une phase tardive de la civilisation de Gorodsk, laquelle correspond au début de l'époque du bronze, autorisent l'auteur à émettre l'opinion que les tombes à amphores sphériques de Moldavie datent de la période de transition entre le néolithique et l'époque du bronze, correspondant à l'étape moyenne des tombes à ocre rouge en tumulus (phase II Brăilița, phase II Valea Lupului — Fabrique de produits chimiques; environ 2000—1800 av.n.è.).

On peut affirmer, au stade actuel des recherches, qu'à la fin du IIIe millénaire et au début du IIe millénaire av.n.è. le territoire de la Moldavie a été envahi par au moins deux groupes principaux de population: l'un, formé de tribus de pasteurs nomades, auteurs des tombes à ocre rouge en tumulus, venus de l'est, des régions pontiques de l'U.R.S.S., a occupé au cours de cette étape la région de la steppe moldave; l'autre groupe, formé d'une population semi-nomade bien plus stable que la première et appartenant à la civilisation des amphores sphériques, localisée au nord-est du pays, s'est établi dans la région des collines et des plates-formes de la Moldavie.

Etant donné l'existence des trois types de sépulture signalés, l'auteur considère comme juste l'appellation « culture des amphores sphériques » et non pas celle « des cistes » (Steinkistengräbenkultur), ou « des mégalithes »; l'élément caractéristique en est, en effet, l'amphore sphérique, et non la tombe à ciste en pierre, que l'on trouve répandue sur une aire extrêmement vaste, comprise entre le Caucase et la France, et chevauchant sur différentes époques de la commune primitive.

Le fait que les tombes à ciste en pierre renferment deux ou plusieurs squelettes et un inventaire plus riche que celui des tombes sur pavage de dalles ou à fosse simple semble indiquer que ces tribus étaient déjà passées à un groupement par familles, probablement monogames, et à un commencement de différenciation sociale, qui ira s'accroissant au cours de l'étape suivante.

Il n'est guère possible, au stade actuel des recherches, de fournir des données plus précises sur l'origine de cette civilisation, conclut l'auteur. Du point de vue anthropologique, la population des tombes à amphores sphériques de Moldavie fait partie, d'après les recherches de Olga Necrasov, du type mésocrânien ou brachicrânien modéré, tandis que les squelettes de Volhynie et de Podolie appartenant à la même civilisation, étudiés par I. Levitsky, présentent, ainsi que ceux d'Allemagne, une forte influence dolicho-mésocrânienne. Ces variations prouvent le caractère hétérogène des représentants de la civilisation des amphores sphériques, sous l'influence de contacts avec des populations contemporaines différentes.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. — Dolheştii Mari. Vase trouvé dans la tombe de l'animal enterré rituellement.
 Fig. 2. — Dolheştii Mari. Tombe n° 2 à ciste en pierre.
 Fig. 3. — Dolheştii Mari. Inventaire céramique de la tombe n° 2 à ciste en pierre: 1, tasse; 2-3, coupes; 4-6, amphores.
 Fig. 4. — Outils en silex: 1-3, 5, 9-10, haches; 4,7, burin; 8, lames. 1-3, Piatra Neamţ (tombe à ciste en pierre); 4, 6-10, Dolheştii Mari (tombes à ciste en pierre); 5, Moţca (découverte fortuite).
 Fig. 5. — Dolheştii Mari. 1-4, boucles de ceinture; 5-6, ornements de ceinture et 7, bracelet en os, faisant partie de l'inventaire des tombes n°s 1 et 2, à ciste en pierre.
 Fig. 6. — Dolheştii Mari. Tombe sur pavage de dalles.
 Fig. 7. — Fragments des vases trouvés dans les tombes de Piatra Neamţ (2-4, 6) et de Dolheştii Mari (1, dans une tombe à ciste en pierre; 5, dans la tombe sur pavage de dalles).
 Fig. 8. — Piatra-Neamţ. Vases trouvés dans la tombe à ciste en pierre (d'après C. Matasă).